

УДК 658.14/17

Бардадим М.В., к.е.н., доцент

Дніпропетровський державний аграрний університет

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕБИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто питання управління дебіторською заборгованістю з погляду впливу на прибутковість підприємства.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредитна політика підприємства, аналіз дебіторської заборгованості

Bardadim M.

EFFECTIVE RECEIVABLES MANAGEMENT COMPANIES

In this article the question of management an account receivable is considered from the point of view influence on profitability of enterprise.

Key words: accounts receivable, credit policy, analysis of accounts receivable.

Бардадым М.В.

ЭФФЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

Рассмотрены вопросы управления дебиторской задолженности с точки зрения влияния на прибыльность предприятия.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, кредитная политика, анализ дебиторской задолженности.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розрахунки між підприємствами й організаціями – один із необхідних складників розширеного відтворення. Вони опосередковують розподіл та перерозподіл суспільного продукту, перехід його з товарної форми у грошову і навпаки. Розрахунки ґрунтуються на економічній базі кругообігу коштів у процесі виробництва і є суспільною ознакою того, що підприємство виконало свої зобов'язання й намічені цілі.

Проблема управління дебіторською заборгованістю постала особливо гостро, що пов'язано із проблемами несвоєчасних платежів в умовах загальної фінансової кризи, повернення боргів у неповному обсязі, виникнення сумнівних боргів.

В економіці України через брак власних оборотних активів, викликаний фінансовою кризою, спостерігається інтенсивне зростання обсягів дебіторської заборгованості, в тому числі своєчасно невиконаних платіжних зобов'язань. Підприємства першочергово розв'язують власні проблеми, незважаючи на необхідність своєчасного виконання своїх фінансових зобов'язань за платежами перед контрагентами.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок в удосконалення обліку розрахункових операцій та управління дебіторською заборгованістю зробили вчені М.Т. Білуха, О.Д. Василик, В.М. Івахненко, М.Я. Коробов, Л.А. Лахтіонова, Є.В. Мних, С.І. Шкарабан та ін.

Незважаючи на значний науковий внесок науковців у цій сфері, питання організації та методики обліку й управління дебіторською заборгованістю підприємств є найбільш дискусійним, потребує подальших досліджень, започаткування пошуку нових підходів і напрямів та вдосконалення наявних, особливо з урахуванням специфіки їхньої діяльності.

Цілі статті: розглянути питання управління дебіторською заборгованістю з погляду впливу на прибутковість підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансово-господарську діяльність підприємства можна розглядати як систему, що складається з трьох взаємозв'язаних елементів – основної, інвестиційної і фінансової діяльності. Основна діяльність підприємства щільно пов'язана з його виробничою діяльністю і є переважно циклічною, що об'єктивно обумовлено характером руху авансованого капіталу в процесі його функціонування [1].

Значення дебіторської заборгованості в відтворювальному циклі підприємства визначається, насамперед, впливом на рух грошових коштів. Так, збільшення дебіторської заборгованості викликає відтік грошових активів, а повернення – їх приплив.

Отже, дебіторська заборгованість у процесі виконання зобов'язань є природним, об'єктивним процесом фінансово-господарської діяльності підприємства. За наявності конкуренції й складностей збуту продукції підприємство продає її, використовуючи форми наступної оплати. Тому така заборгованість є важливою частиною оборотного капіталу.

Об'єктивна необхідність дебіторської заборгованості як певної форми існування оборотного капіталу в процесі його обороту зумовлена наступним:

- формування дебіторської заборгованості є наслідком політики, спрямованої на підвищення товарообороту, а отже, за інших незмінних умов, при додержанні дебіторами своїх зобов'язань супроводжується зростанням доходу;

- у зв'язку із прискоренням оборотності запасів готової продукції та товарів скорочується частка змінних витрат на їх збереження;

- при формуванні дебіторської заборгованості на умовах товарного кредиту існує можливість зробити її доходним активом.

Разом із тим дебіторська заборгованість за суттю, є відволіканням з господарського обороту обігових коштів підприємства, що супроводжує непрямими втратами його доходів:

- чим довший період погашення заборгованості, тим менший доход від коштів, вкладених в дебіторів (адже дебіторська заборгованість, як і інші активи, повинна давати прибуток, який за інших однакових умов тим вищий, чим вища оборотність);

- кошти у заборгованість можуть знецінюватись через інфляцію;

- як і для інших активів, для фінансування заборгованості потрібне відповідне джерело, яке, звичайно, теж має свою ціну.

Необхідно також пам'ятати про те, що коли підприємство надає своїм покупцям оплатити отриманні товари, роботи, послуги в кредит воно несе деякі додаткові витрати, крім того комерційне кредитування є більш ризиковою формою утворення дебіторської заборгованості, порівняно з іншими, оскільки додатково передбачає ризик непогашення відсотків [5].

Реалізація управлінських функцій підприємством щодо дебіторської заборгованості базується на чіткому розумінні економічної сутності дебіторської заборгованості, причин і наслідків її виникнення у сучасних умовах господарювання, підходів щодо її класифікації, вимагає обґрунтування критеріїв визнання заборгованості, удосконалення методики її обліку.

Основні поняття та порядок розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [7].

Важливим етапом забезпечення ефективного управління дебіторською заборгованістю є здійснення її класифікації. Серед науковців немає єдиного погляду щодо цього питання.

На нашу думку, досить виваженою є позиція науковців, які зауважують на необхідності більш детально класифікувати дебіторську заборгованість і ґрунтовніше відображати її диференціацію за групами,

формами і видами у фінансовій звітності з метою підвищення ефективності управління такою заборгованістю [2].

Слід наголосити, що за наявності різних ознак класифікацій дебіторської заборгованості в практиці вона найчастіше здійснюється за одним критерієм в межах інформації рахунків бухгалтерського обліку. Це зумовлено порядком обліку, що має місце в Україні, де дії бухгалтера жорстко регламентовані, на відміну від країн із ринковою економікою, в яких рішення про порядок розміщення різних видів дебіторської заборгованості в балансі та ступінь деталізації цих статей приймає суб'єкт господарювання самостійно. Відповідно в закордонній практиці склад і структура дебіторської заборгованості в балансах різних підприємств можуть бути відмінними.

В загальному випадку при складанні фінансової звітності дебіторська заборгованість класифікується за такими ознаками: зв'язок із нормальним операційним циклом; термін погашення; об'єкти, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів; своєчасність сплати боржником дебіторської заборгованості.

При класифікації за зв'язком із нормальним операційним циклом дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову і поточну.

Зауважимо, що на Україні такий поділ дебіторської заборгованості є обов'язковим. В той же час думка вітчизняних фахівців щодо поділу дебіторської заборгованості на довгострокову і поточну не є однозначною. З точки зору одних [1] такий поділ є важливим інструментом фінансового аналізу, з точки зору інших [2] – класифікація дебіторської заборгованості, як і будь-яка інша класифікація, є умовною, а отже, не є необхідною. Останнім часом поширюється думка про те, що доцільно надати підприємствам право самостійно приймати рішення про необхідність диференційованого відображення у звіті довгострокової і поточної заборгованості, як це передбачено в практиці країн із ринковою економікою.

На наш погляд, обов'язковість класифікації дебіторської заборгованості за нормальним операційним циклом є об'єктивною необхідною з огляду на важливість такої інформації для обґрунтування висновків фінансового аналізу, а відповідно для розробки ефективних управлінських рішень.

Національними стандартами бухгалтерського обліку передбачено вживання замість терміна «короткострокова дебіторська заборгованість» поняття «поточна дебіторська заборгованість». При цьому поточна дебіторська заборгованість визначено як суму дебіторської заборгованості,

яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Така класифікація статей дебіторської заборгованості в балансі враховує рівень ліквідності активів та є корисною для користувачів фінансової звітності щодо оцінки фінансового стану підприємства, оскільки надає повнішу інформацію про рівень дебіторської заборгованості й можливість перетворення фінансових зобов'язань у грошові активи.

Важливе управлінське значення має поділ заборгованості за термінами погашення. Доцільно за реальним строком погашення поділяти дебіторську заборгованість на термінову, прострочену і відстрочену, що знаходить відображення в обліку на відповідних аналітичних рахунках, де контролюється термін виконання договорів.

Згідно з П(С)БО 10, якщо у підприємства є сумніви щодо своєчасності оплати дебіторської заборгованості, то така заборгованість вважається сумнівною.

Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її погашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, послуги за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості [6].

Отже, у сучасній практиці фінансового менеджменту в Україні управління дебіторською заборгованістю є одним з найважливіших і водночас складних елементів управління оборотними активами. Порушення нормального циклічного процесу її утворення та погашення може бути не тільки причиною виникнення проблем для підприємств (зниження рентабельності активів, втрата їх ліквідності), а й спричинити розвиток глобальної кризи неплатежів в економіці країни [6]. Тому політика управління дебіторською заборгованістю, насамперед, повинна націлюватись на розширення обсягів реалізації при оптимізації її розміру і своєчасному погашенні.

Початковим етапом формування політики управління дебіторською заборгованістю підприємства є її аналіз. Основне завдання цього аналізу – оцінка рівня і складу дебіторської заборгованістю підприємства, а також ефективності інвестування в неї фінансових коштів.

Рівень дебіторської заборгованості визначається багатьма факторами, серед яких основними є вид продукції; місткість ринку;

ступінь насиченості ринку даною продукцією; прийнята на підприємстві схема розрахунків [8].

Після загального ознайомлення із структурою дебіторської заборгованості необхідно дати оцінку щодо реальної її вартості, вірогідності повернення, оскільки не вся заборгованість може бути стягнена з дебіторів. Вірогідність повернення дебіторської заборгованості визначається за досвідом минулих років з врахуванням зміни умов господарювання, що мали місце за поточний період, оскільки минулий досвід може бути неадекватною мірою майбутніх збитків.

На другому етапі аналізу визначається середній період інкасації дебіторської заборгованості і кількість її обертів за період, що аналізується. Ці показники характеризують швидкість, з якою заборгованість перетворюється в кошти, тобто ліквідність і оборотність сум в розрахунках з дебіторами. При визначенні показників оборотності до уваги беруться лише ті суми по дебіторах, що мають пряме відношення до обсягів реалізації продукції [3].

Швидкість обороту показує, скільки разів заборгованість утворюється і надходить підприємству за період, що аналізується, або скільки разів протягом аналізованого періоду обсяги надходження від реалізації можуть вмістити в собі середній залишок боргових прав.

Якість дебіторської заборгованості визначає її оборотність: чим краще якість дебіторської заборгованості, тим вище її ліквідність і ефективніше використання оборотних активів підприємства.

Отже, третій етап аналізу оцінює склад дебіторської заборгованості підприємства за окремими її «віковими групами», тобто по відповідним періодам її інкасації. Наявність такої інформації за тривалий період інкасації дозволяє виявити як загальні тенденції розрахункової дисципліни, так і конкретних покупців, які найчастіше потрапляють у число ненадійних платників.

На четвертому етапі аналізу докладно розглядається склад простроченої дебіторської заборгованості, виділяють сумнівну та безнадійну заборгованість.

Таким чином, аналіз дебіторської заборгованості передбачає всебічну оцінку її динаміки, структури, якості та ефективності використання, що дозволяє обґрунтувати управлінські рішення щодо розробки та коригування відповідних параметрів кредитної політики підприємства.

З врахуванням змісту та значення дебіторської заборгованості в господарській діяльності підприємства, основними завданнями управління нею є:

- недопущення неплатежів покупцями і утворення простроченої дебіторської заборгованості;
- розробка чіткої стратегії і тактики комерційного кредитування і впровадження в практику роботи підприємства методики забезпечення ефективної політики реалізації продукції;
- прогнозування і забезпечення своєчасного надходження дебіторської заборгованості;
- постійний наскрізний аналіз дебіторської заборгованості.

Цілеспрямований процес управління дебіторською заборгованістю реалізується на основі попередньо визначеної відповідної політики, тобто сукупності стратегічних та тактичних рішень щодо досягнення бажаного результату.

Політика управління дебіторською заборгованістю, являє собою частину загальної політики управління оборотними активами та маркетингової політики підприємства, яка направлена на розширення обсягу реалізації продукції і оптимізації загального розміру дебіторської заборгованості та забезпечення її своєчасної інкасації.

Формування політики управління дебіторською заборгованістю підприємства може здійснюватися за наступною схемою (рис. 1).

Принциповий підхід до здійснення управління дебіторською заборгованістю з позиції співвідношення рівня доходності і ризику кредитної діяльності підприємства характеризує тип кредитної політики.

При розрахунку суми інвестицій в дебіторську заборгованість необхідно враховувати планований обсяг реалізації продукції в кредит; середній період наданої відстрочки платежу за окремими формами кредиту; середній період відстрочки платежу, виходячи із господарської практики; коефіцієнт відношення собівартості і ціни реалізованої в кредит продукції.

Якщо фінансові можливості підприємства не дозволяють інвестувати розраховану суму коштів в повному обсязі, то при незмінних умовах кредитування повинна бути відповідно скорегована планова сума реалізації продукції в кредит.

В діючій процедурі інкасації дебіторської заборгованості підприємством повинні бути передбачені: строки і форми попереднього і наступного нагадування покупцям про дату платежів; можливість і умови пролонгації боргу за наданим кредитом; умови порушення справи про банкрутства неспроможних дебіторів.

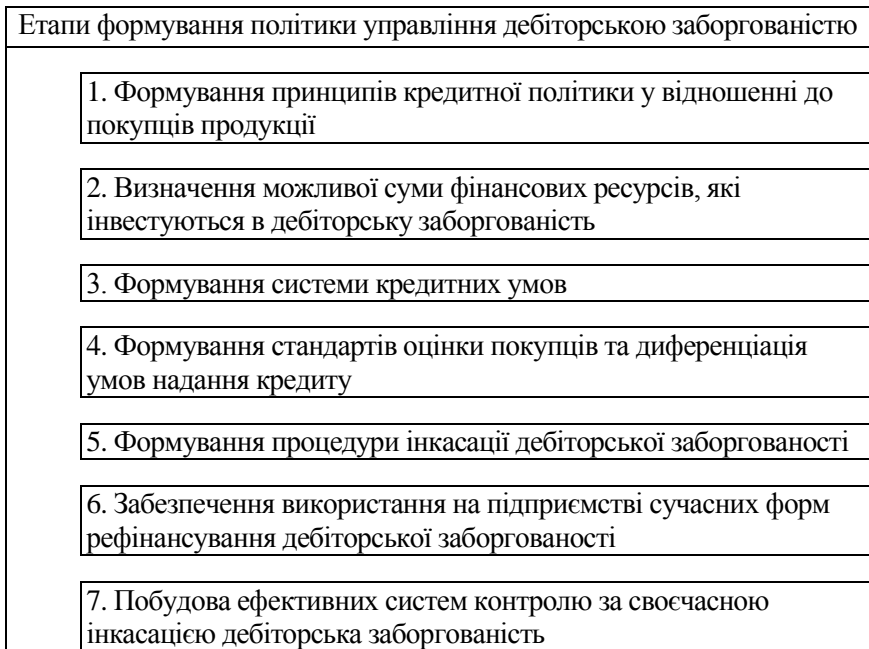

Рис. 1. Основні етапи формування політики управління дебіторською заборгованістю підприємства

Розвиток ринкових відносин і інфраструктури фінансового ринку дозволяє використовувати в практиці фінансового менеджменту ряд нових форм управління дебіторською заборгованістю – її рефінансування, тобто прискорення переводу в інші форми оборотних активів підприємства (грошові засоби і високоліквідні короткострокові цінні паперами). Основні форми рефінансування дебіторської заборгованості – факторинг; урахування векселів, виданих покупцями продукції; форфейтинг.

Побудова ефективної системи контролю за рухом і інкасацією дебіторської заборгованості організується в рамках загальної системи фінансового контролю на підприємстві як самостійний його блок. Одним із видів таких систем є «Система АВС-контролю» стосовно портфелю дебіторської заборгованості підприємства. До категорії «А» включаються найбільш великі і сумнівний види дебіторської заборгованості; в категорію «В» – кредити середніх розмірів; в категорію «С» – ті види дебіторської заборгованості, що не здійснює вагомого впливу на результати фінансової діяльності підприємства [4].

Висновки. Таким чином, управління дебіторською заборгованістю це складний процес, успішна реалізація якого залежить від якості виконання кожного окремого його етапу. При цьому зміст такого управління та його інструментарій визначаються обраним типом кредитної політики підприємства. Визначаючи тип кредитної політики, слід мати на увазі, що консервативний її варіант негативно впливає на зростання обсягу операційної діяльності підприємства і формування стійких комерційних зв'язків. В той же час агресивний її варіант може призвести до надмірного відволікання фінансових коштів, знизити рівень платоспроможності підприємства, викликати згодом значні витрати із стягнення боргів, а в кінцевому результаті знизити рентабельність оборотних активів і капіталу.

З метою скорочення розміру вже існуючої дебіторської заборгованості необхідно проводити її інвентаризацію, оцінювати ймовірність її стягнення і розробляти найбільш ефективні в кожному конкретному випадку заходи інкасації. Всі ці процедури передбачають попередній аналіз дебіторської заборгованості та оцінку впливу кредитної політики на фінансовий стан підприємства.

1. Багатко, Н. Продаж дебіторської заборгованості: визначення, оцінка, облік / Н. Багатко // Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації. – 2004. – №22. – С.57–63.
2. Баліцька, В.В. Борги підприємств України: проблеми не розв'язуються [Текст] / В.В.Баліцька // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 2. – С. 48–59.
3. Дєєва Н.М. Фінансовий аналіз [Текст]: навч. посібн. / Н.М.Дєєва, О.І.Дедіков. – К.: ЦУЛ, 2007. – 328с.
4. Крамаренко Г.О. Фінансовий менеджмент [Текст]: підручн. / Г.О.Крамаренко, О.Є.Чорна. – К.: ЦНЛ, 2006. – 520с.
5. Лахтіонова, Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання [Текст]: монографія / Л.А.Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2001. – 387с.
6. Матицина, Н. Дебіторська заборгованість: нові облікові підходи [Текст] / Н. Матицина // Економіст. – 2005. – № 11. – С. 50–53.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. №237 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу://<http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO10.aspx>.
8. Фінансовий аналіз [Текст]: навч. посібн. / О.В.Павловська, Н.М.Притуляк, Н.Ю.Невмержицька. – 2-е вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2007. – 592с.